

SZEMLE — ISMERTETÉSEK

Turkui tapasztalatok*

1980. augusztus 20–27. között a finnországi Turkuban bonyolították le az V. Nemzetközi Finnugor Kongresszust. A 'bonyolítás' szó használata alighanem jól érzékelteti, hogy a rendezőknek az eddigieknél sokrétűbb és nehezebb rendezési-szervezési feladatokat kellett vállalniuk és mindezeket imponáló biztonsággal, gördülékenyen, szinte észrevétlenül oldották meg. A résztvevők csak e háttérbe vonuló, zaj nélküli, halk munkának a konkrét eredményeit tapasztalhatták.

Annak ellenére, hogy az előzetes tervek szerint finn házigazdáink a IV. budapesti kongresszusnál kisebbre óhajtották méretezni szakmánknak ezt az összejövetelét, a nagy érdeklődés mégis oda vezetett, hogy a turkui jóval fölülmúlta a megelőző kongresszust mind a résztvevők számában (kb. 800), mind az előadások volumenében (kb. 400), mind az egész rendezvény koncepciójában, kulturáltságában és zavartalan megvalósításában. Osmo Ikola a turkui egyetem rektora, a rendező bizottság elnöke és segítő társai, mindenekelőtt Alho Alhoniemi professzor, az operatív bizottság elnöke és Matti Suojanen társprofesszor, kongresszusi főtitkár, továbbá a titkárság munkatársai (Kaisa Häkkinen, Markku Aukia, Jorma Rakkolainen, Pirjo Somerkoski, Matti Nurmi és mások) kétségtelen határozottsággal, biztonsággal gondoskodtak az előadások rendjének megtervezéséről, azok lebonyolításáról, a rengeteg egyéb szakmai programról, a kirándulásokról, társadalmi eseményekről és a tájékoztatás zavartalanságáról. A mintaszerűen folyó események közvetlen családias légkörben váltogatták egymást s ez részint a lépten-nyomon tapasztalható baráti-udvariassági gesztusoknak, de mindenekelőtt a kongresszusi infrastruktúra tökéletességének köszönhető (modern kis városban egy helyen való kulturált elhelyezés, közös étkezések, az előadótermek közelsége, tehát a résztvevők szinte állandó együttléte, sokféle szolgáltatással való ellátási lehetőség stb.).

A kongresszus eseményeit a finn rádió, televízió és a sajtó állandó tudósításokban, riportokban ismertette s ez is szemléletesen mutatta azt a nagy figyelmet, amellyel a finn társadalom kísérte a kongresszus témaköreit. Az érdeklődés külsődleges, ám igen lényeges rangját egyébként az adta, hogy Urho K. Kekkonen elnök vállalta a fővédnökséget fölötte. Az ünnepélyes megnyitón a kormány nevében Kalevi Kivistö oktatási miniszter üdvözölte a vendégeket, de jelen volt sok eminens személyiség, pl. Kai Donner a Suomen Akadémia elnöke, Jaakko Numminen oktatási államtitkár, a turkui szovjet fő-

* Ezt a jelentést a Társadalomtudományi Koordinációs Bizottság 1980. dec. 10-én tárgyalta. Ismertetése és vitája az UKB dec. 16-i ülésén is megtörtént.

konzul, a Magyar Népköztársaság helsinki nagykövetségének képviselője (Matusek Tivadar nagykövet szabadságáról visszatérve csak a záróülésem tudott jelen lenni). Mindenkit meglepett és jóleső érzéssel töltött el Osmo Ikola elnöki megnyitójának poliglott „bűvészmutatványán” kívül (ha jól számolom 8 nyelven változtatva adta elő beszédét) köszöntésének szíves őszintesége és mélyen szántó tartalma.

A tudományos tematika központosított meghatározása és az előadások többfelé terelése a turkui kongresszus fontos újítása volt az eddigiekhez képest. Központi témaként a „Nyelvi és kulturális struktúrák az összehasonlítás és a fejlődés szempontjából” című tárgykör volt kitzúve, ami kétségkívül alkalmas egy komplex és interdiszciplináris kongresszus átfogó programjával. Csakhogy a majdnem 400 előadás közül több legfeljebb áttételesen, vagy perifériálisan, néhány meg egyáltalán nem csatlakozott ehhez a témához és nyilván a rendezők udvariassága következtében került napirendre. Kritikus szemmel nézve talán jobb lett volna és jobban bevált volna e rendezési elv előnye, ha pl. a XII. bécsi nyelvészkongresszushoz hasonlóan előzetesen zsűrizték (és néhány esetben kizsűrizték) volna a bejelentett, ill. megküldött előadásokat, ami persze bizonyosan elviselhetetlenül nagy terhet rótt volna az aránylag kicsiny létszámú szervező testületre.

A kongresszus négyféle munkaformában dolgozott: plenáris ülések, szekció előadások, szimpoziumok és poszter-kiállítások keretében. Ezek közül a két utóbbi munkaforma jelentős újítás az eddigi finnugor kongresszusokhoz képest. A másik két forma a hagyományos katedréről elhangzó prelegáló előadási lehetőségeket biztosította. A legtöbb előadást felölelő szekciók (szám szerint: 8) ekképp oszlottak meg: 1. fonológia és morfológia, 2. szintakszis és szemantika, 3. lexikológia és névtan, 4. egyéb nyelvészeti témák, 5. etnológia, 6. folklór és mitológia, 7. régészet-fizikai embertan, 8. irodalom. Ez a beosztás tudományrendszertanilag nem éppen tökéletes, de a gyakorlat szempontjából más út nem nagyon volt járható (noha pl. a 2. szekcióban szemantikai előadás alig volt, s egyes előadások besorolása a megfelelő szekcióba olykor nehézséget okozott). Ezekben a szekciókeretekben mindenkinek lehetősége volt elmondani a maga 20 perces előadását, amely után 10 perces vita alkalom volt betervezve. Az előzetesen kiadott tézisekből megismert előadások érdemleges és nyilvános vitát aránylag kevés esetben váltottak ki, az így előállt szünetekben azonban kölcsönösen hasznos eszmecserék bontakozhattak ki előadók és hallgatók, ill. hallgatók és hallgatók között. A szekcióelőadások pontos kezdése és percnyi pontosságú befejezése nagyszerűen biztosította az idő jó kihasználását — még akkor is, ha egy-egy előadás elmaradt — és így a szekciókat változó résztvevő az előírt időpontban valóban azt az előadást találta meg, amelynek a meghallgatását tervbe vette és nem kongóan üres, kihalt termet.

A szekcióelőadásokhoz bizonyos mértékben csatlakoztak a szimpoziumok, amennyiben az ezeken megvitatott témák előzetesen szekcióüléseken is elhangzottak. A szimpoziumok témakörei az alábbiak voltak: 1. magánhangzókörharmónia, 2. produktivitás a szóképzésben, 3. finnugor igeneves szerkezetek, 4. egzisztenciális mondatok, 5. etimológia és szóföldrajz az Európai Nyelvatlaszra tekintettel, 6. a kétnyelvűség alapkérdései, 7. a halászat a finnugoroknál, 8. a ház és a családi élet, 9. folklorisztikai terepmunka és a hagyományozás törvényszerűségei, 10. a finnség (finnugorság) területi kontinuitása régészeti szempontból, 11. népi hagyomány és 20. századi irodalom. Ezek a szimpoziumok — mint erre utaltunk — néhány a Congressus Quintus Inter-

nationalis Fenno-Ugristarum III. és IV. kötetében előzetesen megjelent szekcielőadás teljes szövegeinek ismeretében az azokhoz felkért hozzászólásokra voltak alapozva. A szimpóziumon 8—10—12 szakember nézeti konfrontálódtak egymással, de ezek a viták nyilvánosak voltak s a hallgatóság soraiból is mód volt kérdések föltevésére vagy hozzászólásra. A szimpóziumokon részt vevő érdeklődők köre és a viták színvonala nem volt egyetlenes. A nyelvészetiek közül a két mondattani kerekasztal-megbeszélés tartozott a legjobbak közé, bár a fonológiai is érdekes elméleti fejtegetések elhangzottak. Sajnos a halászati szimpózium sikerét lefokozta a szimpóziumot szervező Kustaa Vilkuna akadémikus hirtelen halála. A másik néprajzi szimpózium (ház—család) jól körülhatárolt volt s a vita is eredményes, annak ellenére, hogy különféle irányzatok és kutatási módszerek konfrontálódtak egymással. Nagyon aktívan — s jobbra elméleti megfontolásokkal — dolgozott a folklorisztikai szimpózium az egymással régóta szoros kapcsolatban álló finn, magyar és szovjet (meg egyéb) folkloristák gyümölcsöző együttműködése eredményeképpen. Az etnogenetikai szimpózium vitaanyaga sajnos eléggé egyoldalú volt, s noha vita alakult ki az előadást előterjesztők és a korreferátorok között, mégsem sikerült egységes álláspontra jutni abban a nézeteltérésben, ami egyrészt a finn régészek, másrészt a magyar és szovjet szakemberek álláspontja között fennáll: a finn régészek már az átmeneti kőkorszaktól számolnak finnugor lakossággal Finnországban; ez a kontinuitás-elmélet mind a szovjet régészet, mind a magyar őstörténeti kutatás eredményeivel ellentétben van. Ezeket az ellentmondásokat most sem sikerült áthidalni vagy közös nevezőre hozni. Úgy látszik, hogy egyes, századunkban keletkezett államokban a nyelvi és történeti kontinuitás bizonyítása elvileg fontos, sőt egyes helyeken — Finnoskandiától délebbre — hivatalosan is képviselt eszmévé vált. Megjegyzendő azonban, hogy finn nyelvész kollégáink áthidaló javaslatai itt nem jutottak szóhoz.

A poszter-előadások arra adtak módot, hogy az előadók a kongresszusi központ „arénájában” egymást váltogatva diák, diagramok, filmek, hangfelvételek, rajzok stb. bemutatásával demonstrálják mondarivalójukat. Ennek a nálunk újszerű módszernek a megítélésében a magyar résztvevők véleménye nem egységes. A kisebbség azért húzódozik a demonstrációs előadásoktól, mert az egymás mellett párhuzamosan folyó előadások és az óriási teremben a kiállítási falak mentén ide-oda mozgó tömeg zavarta az előadókat és a kérdezőket, vagyis a kölcsönös információcserét. Mégis nagyszerű ötletnek kell tartanunk a poszter-előadások megszervezését és kivitelezését (más kongresszusokon is bevált ez a módszer) s az elkövetkező kongresszusokon is csak ajánlani tudjuk ezt az előadási (vagy társalgási) formát. Főleg a magyar kutatók között kellene népszerűsíteni az efféle bemutató előadásokat (a turkui 40 poszter-előadás közül mindössze 4 volt magyar kutatóé): közvetlenebb, nyíltabb eszmecsere bontakozhat ki itt az eredményeit bemutató és a hallgató-néző között, márcsak azért is, mert az utóbbiak hosszan álldogálhatnak, nézelődhetnek a bemutatott eredmények előtt. A vizuális látvány mindenképpen a jobb értelmi befogadást segíti elő, mint a gyorsan elhangzó szó.

A két plenáris ülésen hangzott el a legkevesebb előadás, összesen öt. Ezekhez protokolláris előadások lévén, vita nem kapcsolódott. Ez eltért az eddigi gyakorlattól és sokan hiányolták is a magyar résztvevők közül, főleg olyan módszertanilag és eredményeiben is újat nyújtó előadás után, mint amilyen Mikko Korhonené volt. A plenáris előadások utáni vita megengedése vi-

szont legalább egy-két nappal meghosszabbította volna kongresszust. Vagy felére kellett volna csökkenteni a szekció-előadások számát. E mindenképpen nehéz helyzetben a rendezők a könnyebb ellenállás mellett döntöttek, márcsak azért is, mert ez az öt plenáris előadás volt az, amelyik a kongresszus általános rendezvényei közé tartozott a kezdő nap délutánján és az utolsó nap délelőttjén, s így nem volt valószínű, hogy egy esetleges irodalmi, vagy nyelvészeti vita a többi szakág résztvevőinél érdemleges érdeklődést váltott volna ki.

A nyitó napon első plenáris előadásként Lauri Posti akadémikusnak „The Origin and Development of the Reflexive Conjugation in Finnic Languages” című tanulmánya hangzott el. Posti már eddig is több ízben foglalkozott a balti finn igeragozás történetével és ezekből a kutatásaiból kiindulva tárta a kongresszus nyilvánossága elé szintézisként is felfogható — de sok új részletteredményt is nyújtó — referátumát. Mondanivalóját abban összegezhethetjük, hogy a reflexív — szubjektív konjugáció kettőssége későn alakult ki s egy korábbi közfinn szubjektív — mediális dichotómia helyére lépett. A közfinn kor felbomlásakor egyes esetekben a 3. személyű mediális igealakok szolgálták alapul a reflexív igeragozás kibontakozásához. Persze a reflexív paradigma teljességéhez új alakokat kellett kifejleszteni (az 1. és 2. személyben): előadásában részletesen taglalta ezeket a nyelvenként különböző új morfémákat. A reflexív képző (-*tte-) nemcsak önálló fejlemény lehetett (amelyik pl. intranszitiv képzőből értékelődött át ebbe a szerepkörbe), hanem más formában és más forrásból is keletkezhetett. Pl. a karjalai -*čče*-, -*čči*-, melyet korábban az *itse* visszaható névmás agglutinálódott formájának tartottak, Posti szerint nem egyéb, mint az orosz reflexív -*čja* végződés átvétele. Az eredetileg 3. személyben jelentkező régi szemantikai igeragozási kettősség (szubjektív — mediális) helyébe lépő új (szubjektív — reflexív) dichotómia morfológiai önállósulásához szükséges képzőket és személyragmorfémákat külön-külön tárgyalta, ám ezek eredetétől függetlenül is arra a megállapításra jutott az előadó, hogy a reflexív kategória kialakulására feltétlenül nagy hatással volt az orosz visszaható igeragozás, hiszen főleg azokban a balti finn nyelvekben és nyelvjárásokban fordul elő ez a jelenség, amelyek földrajzi helyzetüknél fogva jelentős orosz hatás alatt állottak és állanak (vagyis a keletibb balti finn idiómákban).

Ju. V. Bromlej akadémikus, a SzUTA Néprajzi Intézetének igazgatója „Иерархия историко-культурных общностей” című előadásában az emberi kultúra szinkrón-globális és diakrón-genetikus formáiban megnyilvánuló sokféleségét elemezte s ennek során főleg a történetileg kialakult kultúrák tipológiájának és hierarchikus viszonyainak tisztázására, összefoglalására törekedett. Kiiktatva a sokjelentésű köznyelvi *nép* fogalmát az *etnosz* terminust javasolta bevezetni és meghatározni. Rámutatott, hogy ennek is van egy tágabb (történetileg kialakult közösség állandó kulturális és pszichikai tulajdonságokkal, önálló területi, gazdasági és jobbra államszervezési egységgel, etnikai tudattal) és egy szűkebb értelme. Az utóbbit *etnikosz* néven nevezi s a területileg külön élő, azonos nyelvű, közös származású, kultúrájukban is hasonló vonásokat tartalmazó egységeket sorolja ide, amelyek sem gazdasági, sem állami közösséget nem képeznek. A mikroetnikus és makroetnikus egységek fogalmának bevezetésével fölvetette az ún. metaetnikus közösségeket is, amelyekben az etno-szociális tendenciák mellett sajátos etnikai divergenciák is megfigyelhetők: az előbbiek meta-etnopolitikai, az utóbbiak meta-etnokulturális jel-

legűek (sőt a dolog bonyolultságát fokozva: meta-etnolingvisztikai, meta-etnokonfesszionális stb. közösségek is lehetnek). A mikroetnikum és az etnosz közötti átmeneti egység a szubetnosz: ezek olyan korábbi etnoszok maradványai, amelyek elvesztették fő etnikai szerepeiket, vagy olyan társadalmi közösségek, amelyekre bizonyos társadalmi specialitások jellemzőek, ill. amelyek faji alapon keletkeztek (pl. az Egyesült Államok színesbőrű etnoszociális csoportjai).

Az individuum egyszerre több szintű etnikai egységhez is tartozhat: a doni kozák szubetnikum képviselője egyben az orosz etnosz és a szláv meta-etnosz tagjának is tekinthető — állítja Bromlej, s a továbbiakban rámutat, hogy az etnikai közösségek illetően taxonómiai különbségei nem keverhetők össze az etnográfiai csoport és a történeti-néprajzi areák fogalmával. Ezeket az elméleti és terminológiai különbségeket az előadás fogalmilag differenciálta és a világ különböző tájairól vett példákkal tág történeti perspektívába helyezte, rávilágítva egyben napjaink fő fejlődési tendenciáira is, amelyek új, világkép kialakulásához fognak szerinte vezetni. Ennek pedig az a lényege hogy a technológiai fejlődés integráló hatása mellett jelentősek ugyan a differenciáló tendenciák (pl. a tőkés és szocialista ideológia és társadalom terén), ámde az emberiség együttes jövője szempontjából ezek nem gátló tényezők.

Az első napi plenáris ülés magyar előadását Hajdú Péter tartotta „Stilistisch motivierte und gattungsbedingte Änderungen in den uralischen Sprachen” címen. Ez a referátum a költői, ill. a folklór nyelv meg a köznyelv különbségeivel foglalkozott és az előadó korábbi kutatásai alapján is megpróbálta kimutatni, hogy a folklór olyan másodlagos nyelvi jelenségeket is kialakíthat, amelyek kedvező esetben grammatikalizálódhatnak, sőt esetleg új nyelvi kategóriákat és morféákat hozhatnak létre.

A kongresszus utolsó napi plenáris ülésén nagy érdeklődéssel hallgattuk Hans Fromm müncheni professzor előadását: „Zur Rezeptionsgeschichte des Kalevala”. Ez a probléma Finnországban már hosszú évek — évtizedek óta heves vitákat eredményezett. A nemzeti romantika korából a különböző művészetekben kimutatható megtermékenyítő hatása napjainkra elenyészett, a Kalevala kötelező olvasmány ugyan, de kevesen ismerik (mint nálunk a Zalan futását vagy a Helység kalapácsát). Másfelől pedig más-más megítélésben részesül a Kalevala a folklóristák és a Kalevala irodalmár-védelmezői részéről. Ilyen előzmények után érdekes volt megtudni egy külföldi — mondhatni: semleges — Kalevala-fordító és szakértő véleményét, aki egyben germanista filológus és folklórkutató is. Fromm négy szempontból indul ki a kérdésre adandó válaszban: 1. Irodalmilag olyan alkotással van dolgunk, ahol a hatást alakító mű maga is egyfélé recepció következménye (akárcsak Goethe Faust-ja). Lönnrotnak azonban nem az volt a szándéka, hogy a Kalevala az ő alkotása legyen, hanem a népi énekmondóktól gyűjtött anyagból természetes módon akarta a finn őskor népi eposzát rekonstruálni. Azaz: Lönnrotnak ez a magatartása, a szerzőségtől való elhatárolódásával tagadta az orális hagyomány és az írásosság (irodalom) közötti elvi különbséget. 2. Az autoritás körüli vita így már nagyon korán megkezdődött s a mai napig tart. Végső soron azonban jelentéktelen az eltérés pl. M. A. Castrén és V. Kaukonen között: Castrén minden egyes sort népi eredetűnek tartott, Kaukonen azonban precíz filológiai analízissel kimutatta, hogy az eposz sorainak mindössze 3%-a tekinthető Lönnrot alkotásának, s ezek az áthidaló sorok elhanyagolhatóak az eredeti sorok többségéhez képest. Fromm ebben a kérdésben arra az álláspontra he-

lyezkedik, hogy Lönnrot eredetisége, költői egyénisége másban keresendő, nevezetesen abban, hogy egységesítette a népi énekmondók nyelvét, hogy a keresztyén motívumokat törölte, s általában a „nagy történeti múlt” ábrázolására törekedett. 3. A legtöbb probléma a Kalevala esztétikai hatásával kapcsolatos: itt mutatkoznak leginkább az irodalomtudományi és folklórisztikai értékelések közötti különbségek, s ezért Fromm szerint teljesen új esztétikai paraméterek bevonásával lehet a Kalevala esztétikai értékét meghatározni és minősíteni (pl. az analógia, ismétlés, szerkezeti, lánc-szerkesztési és jelzésrendszer kategóriáival). 4. Külön érdekessége a Kalevalának, hogy az eposz megjelenése után tovább folytatódott a kalevalai énekek gyűjtése s ez az eposz megítélésének szempontjaiban sok zavart okozott. Ezekből származnak ugyanis a Kalevala „passzív” recepciójára vonatkozó nézetek. A folklór kutatói bizonyos mértékig elhatárolják magukat a Kalevalától, bár az eredeti kalevalai (népi) énekek kérdése továbbra is központi témájuk volt, Lönnrot Kalevaláját azonban nem tartották — mint „manipulált” művet — folklórisztikailag vizsgálhatónak. Később azután az összehasonlító orális néphagyomány egésze válik kutatásuk tárgyává — világméretben, s ezzel magyarázhatók Kaukonen keserű szavai, amely szerint „Väinämöinent és Ilmarinent szöszerint számúzték a helsinki egyetem folklór tanszékéről”. Fromm ezzel kapcsolatban utal arra, hogy hasonló tendenciák a skandináv filológiában is végbementek, ahol ma már nem az óészaki sagákat tanulmányozzák, hanem a népi hagyomány kontinentális kapcsolatait. E lényeges kérdések tárgyalása után elemezte Fromm a Kalevala helyzetét a finn iskolában, a finn irodalomban s végül hatását német és egyéb nyelvterületen.¹

Az utolsó előadást a teljes ülésen Mikko Korhonen helsinki professzor tartotta „Über die struktural-typologischen Strömungen (drifts) in den uralischen Sprachen” címmel. A nyelvészet jelenlegi állásfoglalása szerint az uráli nyelvek többségét agglutináló-szintetizáló nyelvnek szokás tekinteni. E vonások leginkább a volgai és permi nyelvekben mutatkoznak meg. A balti finn, a jurák és a magyar nyelvekben viszont sok fúziós jelenség mutatkozik, sőt a lappban és az észben ezek jellege már oly nagy mértékű, hogy e nyelvek flektáló tulajdonságait teszik jellegzetessé. A nyelvhasználat rekonstrukciója szerint az uráli alapnyelv inkább analitikusnak látszik, sőt egyes nyelvészek szerint „preflexió” volt s ezzel kapcsolatban gyakran hivatkoztak — főleg régebben — az uráli alapnyelv „primitív” voltára. Korhonen joggal szegezi szembe ezzel az állásfoglalással, hogy voltaképpen itten két szempont keveredik: egyrészt a glottogenezis problémái általában, másrészt az egyes nyelvcsaládok nyelvi kategóriáinak eredete mosódik egybe a proto-uráli problémák keretében. Holott az emberi nyelv eredete több százezer évre (vagy még többre) nyúlik vissza, a nyelvhasználat viszont legfeljebb 10 000 évnyi időmélységbe tud visszapillantani. Gyakorlatilag ez azt eredményezi, hogy az összehasonlító-történeti nyelvészet kénytelen a tágabb értelemben vett „jelen” fogalmaival dolgozni s a nyelvek általános struktúrájának fejlődésében lényegi változásokat nem tud megállapítani. Ezért van az, hogy az uráli alapnyelv szerkezeté-

¹ Utóbbival kapcsolatban megjegyzést kell tennünk. Az előadás elhangzott szövegében Rácz István új magyar Kalevala fordítását Fromm elhanyagolhatónak tartja a hatás szempontjából, mert az a fordító kiadásában 1976-ban Helsinkiben igen alacsony példányszámban jelent meg. Rossz propagandánk folytán úgy látszik nem volt tudomása arról, hogy Rácz I. — átdolgozott — Kalevala fordítása 1980 elején Budapesten is megjelent 30 000 példányban az Európa Kiadónál.

ról vallott felfogásunk nagyjából összhangban van a jelenkori nyelvekével és csak bizonyos részleteiben különbözik ezektől.

A távolabbi múltba való visszapillantást meg lehet kísérni a diakrónikus tipológia újabb eredményeinek a figyelembe vételével. Már a múlt században próbálkoztak a nyelvi szerkezetekben egy lineárisan elképzelt nyelvfejlődési tendenciát posztulálni (izoláló → agglutináló → flektáló), ez az elmélet azonban helytelen irányba terelődött. Később észrevették, hogy a flektáló nyelv lassan izolálóvá alakulhat át s ez alapot nyújtott — más egyéb tapasztalatok alapján — arra, hogy a nyelvek hosszabb története folyamán egy ciklikusan ismétlődő spirális fejlődés és típusváltás elmélete felvethető legyen. Korhonen főleg Vennemann és Hodge munkáira támaszkodva megkísérli a ciklikus nyelvfejlődés lehetőségét az urálsztikában is alkalmazni olyan 'drift'-ek (áramlatok, mozgási irányok) kipuhatolásával, amelyek a nyelvet egyik minőségből (típusból) egy másikba vihetik át. Nagy mértékben támaszkodik ebben a Greenberg nevéhez fűződő tipológiai eredményekre, főleg azokra, amelyeket az implikatív univerzálék területén tártak föl. Vennemann fölteszi, hogy azokban a nyelvekben, ahol az ige dominánsan a mondat végén áll a természetes sorrend [Operator [Operand]]: ezek az ún. SXV nyelvek, ahol a jelző megelőzi a jelzett szót, a bővítmény az igét stb. Hangtörténeti redukciók következtében azonban előbb-utóbb eltűnhet a formai különbség subjectum és objectum között, úgyhogy a mondatrészek elkülönítése csak mondattani eszközökkel valósítható meg. Az SXV agglutináló típusú nyelv így lassacskán átalakulhat az objektum topikalizációjával TVX típusúvá ez pedig általánosulhat SVX formában, ahol a sorrend tehát [[Operand] Operator]. Egyben a nyelv jellege a flektálón keresztül fokozatosan izolálóvá lesz. Ezen a fokon azonban újra kezdődhet egy agglutinációs folyamat, amely egy feltehető VXS sorrenden keresztül visszavisz az SXV-hez. Korhonen tisztában van azzal, hogy e hipotézist többen bírálják, mégis úgy véli, hogy az uráli nyelvekben megfigyelhetők olyan „drift”-ek, amelyek Vennemann elmélete mellett szólnak. Az uráli alapnyelv agglutináló jellegét (SXV) mutatják a rekonstruálható ragok, de a későbbiekben névutokból raggá redukált elemek is, mert hiszen a névutó is a rectum + regens sorrendű SXV típusba illik, s agglutinálódásuk egyes nyelvekben még inkább kiemelte e nyelv(ek) szintetikus vonásait. Ezt követően azután egyes nyelvek külön életében olyan reduktív hangváltozások mentek végbe, amelyek a nyelvtani morfémaák csonkulásához, sőt lekopásához vezettek, a nyelvtani szabályokat megzavarták, pontosabban a nyelv jellegét a flektálás irányába terelték. Ennek következtében egyes rokon nyelvekben ma már az SVX sorrend a domináns. A jól ismert példákon kívül a lapp és finn prepozíciók kialakulásának magyarázatát is ebbe a keretbe helyezte Korhonen. Egyszerűen a mai tényekből kiindulva a driftek mozgását az uráli nyelvcsaládban érzékeltetni tudja — persze igen nagy időhatárokon belül —, sőt e hipotézis segítségével kísérletet tesz arra, hogy a proto-uráli alapnyelv előzményére is némi fényt vessen, ami a hagyományos nyelvhasználati módszerrel eddig lehetetlen volt. Rejtély volt pl. számunkra az uráli Cx-ek, Px-ek, Vx-ek kialakulása: a névszó + névmás, ige + névmás sorrend az SXV (SOV) típusú agglutináló nyelvben nehezen elképzelhető. Ha azonban tekintettel vagyunk arra, hogy az alapnyelv kevésbé volt szintetikus, mint a legtöbb mai, leány-nyelv, s hogy analitikus vonások is szép számmal kimutathatók benne akkor feltételezhetjük, hogy ezek a vonások egy régiebb — még analitikusabb, izoláló — kor nyomait őrzik, ahol a V SX építkezés érthetővé teszi az ige +

személyes névmás (VS) elrendezést. De a Cx, Px névszó utáni helyzete is feltesz egy preuráli analitikus mondatszerkesztési formulát. Ezek agglutinálása révén magyarázhatók ragjaink általában. Sőt még az alapnyelvben primér ragként nyilvánított **TA* ablatívus és **NA* locatívus ragokról is elképzelhetőnek véli eredeti névutó voltukat, tehát ezek is egy analitikus szerkezetből agglutinálódtak. Az előadó nem hallgatta el bizonyítékainak szűkösségét akkor, amikor az uráli nyelveken kívánta bemutatni a ciklikusan ismétlődő nyelvi spirál lassú forgását egyik típusból a másikba. Véleményével azonban aligha van egyedül, mert pl. hasonló eredményekre jutott vele egyidőben és tőle függetlenül a magyar Radics Katalin (l. NyK 82 [1980]).

Feltűnő volt, hogy a teljes üléseken egyetlen néprajzi vagy régészeti előadás sem hangzott el (Bromleje egyik kategóriába sem sorolható). Ennek talán az az oka, hogy az ilyen tematikák az eddigi kongresszusokon szinte mindig előtérben álltak, míg a nyelvészet (a tallinni kongresszust kivéve) jobbra visszafogottabban szerepelt a plénumokon.

A tudományos programhoz kapcsolódott egy sor szűkebb körű megbeszélés: az uráli nyelvek nyelvjárási leírásának egységes szempontok szerinti szükségességéről, a külföldi finn lektorok tevékenységéről, a finnugor könyvtárügy közös problémáiról. A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság végrehajtó bizottsága is ülést tartott.

Sok egyéb esemény is csatlakozott a kongresszushoz. Az UKAN (a finn nyelv oktatását külföldiek számára koordináló szerv) mintaszerű fénykép- és dokumentumkiállításon mutatta be tevékenységének nagyszerű eredményeit. Könyvkiállítások voltak a finn, szovjet és magyar kiadványokból (az utóbbi anyaga a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének és az MTA Nyelvtudományi Intézete ajándékaként a turkui Magyar Intézet állományába került). Filmvetítések, népzenei bemutatók, szakmai kirándulások követték egymást, melyekre a koronát az egész kongresszus számára rendezett ahvenanmaai hajókirándulás tette fel. Igen nagy sikere volt a Svéd Színházban amatőr együttes által bemutatott vogul medveünnepi színjáték-adaptációnak. Szívféltes, ünnepélyes és közvetlen léggör jellemezte az oktatási miniszternek a középkori turkui vár modernül helyreállított ódon falai között rendezett megtisztelő és nagyvonalú fogadását. Köszönettel vették a meghívottak a turkui szovjet főkonzul és a helsinki magyar nagykövet koktélmeghívását is. Rendkívül kedves mozzanat volt az éjfélbe-hajnalba nyúló búcsúbankett, ahol a sokszáz vendég kiszolgálásának gondjait enyhítendő a turkui egyetem tanáraiból alakult rézfúvós együttes szórakoztatta a jelenlévőket. A karmester kiváló nyelvművészi produkcióival, soknyelvű konferanszaival és magánszámáival bámulatba ejtett —: nem véletlen, hogy a fonétika docense. A műsort több jelen lévő külföldi vendég fellépése is változatossá tette.

A sajtóiroda munkája tökéletes volt. Utólag hozott anyagokat egyik napról a másikra kellő számban sokszorosítottak, azon kívül, hogy a kongresszusi téziseket, továbbá a plenáris ülések és a szimpoziumi előadások teljes szövegét négy kötetben már a kongresszus előtt kiadták és szétküldték. A kongresszus napjaiban pedig kiadtak egy FU-INFO című finn és angol nyelvű időszakos kiadványt (5 szám jelent meg), amelyben sok praktikus tudnivalót talált az olvasó (időjárás-jelentés, moziműsor, térképvázlat, múzeumi tájékoztatók, társadalmi események, stb.), de a Mr Ugor Finn rovatban a humor is helyet kapott és jó ötlet volt, hogy egy 200 évvel ezelőtti turkui újság aktuális híreit is közölték facsimilében.

22 vagy 23 ország volt képviselve az urálisták nagy gyülekezetében (a nagyobb szám mellett akkor dönthetünk, ha Románia képviselőjének tekintjük a kolozsvári egyetem finn lektornőjét). Magától értetődő tehát, hogy akadtak nyelvi problémák is. A hivatalos nyelvnek az angol, német és orosz volt kinyilvánítva, de egyéb alkalmas nyelven is elő lehetett adni. Az előző kongresszusokhoz képest nagy mértékben előretört az angol, a legtöbb előadás ezen a nyelven hangzott el (109), ennek megfelelően viszont vesztett eddigi vezető helyéből a német, amely az oroszral és a finn nyelvvel nagyjából egyformán szerepelt (80–90 előadás mindhárom nyelven, de pl. a 84 finn előadásból 19-et magyarok tartottak). Ezekkel szemben különös módon háttérbe szorult a francia (6 előadás), a magyar (7), a svéd (2) és a norvég meg az észti (1–1). A vita-alkalmak nyelve sok esetben a hivatalos nyelvről (jobbára az angolról) átváltott a vendéglátók nyelvére s ez nem-nyelvész kollégáink számára hátrányos volt. Ennek — meg egyéb nyelv-nem-tudási okoknak — a következménye olykor az lett, hogy egyik-másik szekcióban néha éppen magyar résztvevő vette át az önkéntes tolmács szerepét az angolul és oroszul vitázni óhajtok között. Néhány kolléga mindebből arra a következtetésre jutott, hogy helyesebb dolog lett volna (és lenne a jövőben is) a magyart és a finnt is kongresszusi hivatalos nyelvnek minősíteni. Saját véleményem ebben a kérdésben viszont inkább az, hogy csökkenteni kellene a hivatalos nyelvek számát, korlátozhatnánk pl. az angolra és oroszra, megengedve még egy ideig más alkalmas nyelvek használatát.

Szokás szerint ülést tartott a Finnugor Kongresszusok Nemzetközi Bizottsága is. A jelenlegi tagságot két új taggal és több póttaggal kiegészítette. Ekképp tehát Finnországot O. Ikola, E. Itkonen, A. J. Joki, V. Kaukonen, L. Posti (alelnök), N. Valonen, P. Virtaranta tagok, A. Alhoniemi, L. Honko, C.-F. Meinander és P. Saukkonen póttagok képviselik; a Szovjetunió képviselői: P. Ariste (elnök), Ju. Bromlej, K. Majtyinszkaja, K. Mark, E. Sögel, B. A. Szerebrennyikov tagokként és P. Kokla póttagként; Magyarország részéről: Bereczki Gábor, Hajdú Péter (alelnök), Kálmán Béla, Király István, K. Kovács László, Lakó György, László Gyula tagok, póttagok pedig: Dienes István, Domokos Péter, Kodolányi János, Mikola Tibor. Norvégiát továbbra is K. Bergsländ (és egy póttag: Örnulv Vorren), Svédországot B. Collinder (és egy póttag: Evert Baudou), az Egyesült Államokat Th. A. Sebeok (és póttagként R. Austerlitz), Csehszlovákiát Vl. Skalička (és póttagként: Sima Ferenc) képviseli. A nemzetközi bizottság többi tagja változatlanul megmaradt: Jean Perrot (Franciaország), Gert Sauer (NDK), W. Schlachter (NSZK). Újabb országok képviselőinek beválasztása is szóba jött, de e kérdésben nem sikerült megegyezni s a döntést a bizottság későbbre halasztotta.

Végző értékelésként a kongresszus általános színvonalát jónak, megfelelőnek mondhatjuk. A nagyszámú előadás közepette törvényszerűen voltak közepesek, sőt nagyon gyengék (vagy egyenesen rosszak) is, ám ezeket kiemelték sok jó és néhány kiemelkedő módszerű vagy eredményű föllépés. Érdekes volt megfigyelni, hogy szinte valamennyi uráli szakágazat területén — de mindenekelőtt a nyelvészetben — elég látványos nemzedéki megújulás van folyamatban. Ennek a megújulásnak volt pl., hogy igen sok „konkrét” nyelvi anyagú előadás szilárd elméleti alapokra támaszkodott és következtetéseiben is metodológiai általánosításokra törekedett. Remény van hát arra, hogy a nyelv teóriája és a speciális nyelvészetek közötti határzóna mindinkább összeszűkül s előbb-utóbb talán el is mosódik. Az irányzatok, el-

méletek és módszerek változatossága nem volt hátrányára az etnológiai és régészeti tárgyú előadásoknak sem, és öröndetes, hogy a jelek szerint izmosodik az irodalmi szekció tevékenysége (42 előadás most, de húsz éve csak 3), melynek során bebizonyosodott, hogy a különböző kulturális és társadalmi szférákban élő uráli népek irodalmi tipológiai (vagy egyéb) módszerekkel kutathatók, az így nyert ismeretek egymással rendszerbe foglalhatóak. Mindez máris fölveti azt a gondolatot, hogy hamarosan akár egy uráli irodalmi csoportot vagy tanszéket is felállíthatnánk.

A magyar részvétel arányos volt (kb. 100 fő), de néhány szakemberünk részvételét így is hiányolhattuk. Sajnos a takarékosági intézkedések következtében a kiutazóknak majdnem kétharmada saját költségén utazott, mert a devizás kiküldetések száma a főhatóságok részéről minimális volt. Az úti terhek átvállalásában a legnagyobb terhet az MTA és a KKI vállalta azzal, hogy kb. 20–25 fő kiküldését vállalta a devizamentes csereegyezményes keretben. Ez a két szerv viselte az itthoni szervezési munkák zömét is, amiért köszönet illeti őket, akárcsak a finn fogadó partnereket és a rendezőket a példamutatóban tökéletes szervezésért, vendégszeretetükért. Hálásak vagyunk figyelmességükért, a szép emlékekért és valamennyien felajzottan és várakozással tekintünk az 1985. évi kongresszus elé, melyet — Bromlej akadémikusnak a záró ülésen tett bejelentése szerint — a Szovjetunió a Komi ASzSZK fővárosában, Sziktivkarban — az 'óshaza' közelében — kíván megrendezni. Bízunk abban, hogy újólag találkozunk külföldi kollégáinkkal a Vicegda-Sziszola vidékén.

HAJDÚ PÉTER

„Kérdés-felelet” munkaértekezlet

Az MTA Nyelvtudományi Intézete és a KVAL stockholmi informatikai kutatóintézet együttműködési szerződése keretében négynapos munkaértekezletet tartott 1980 májusában Visegrádon. Címéhez híven az értekezlet célja a kérdés-felelet problémakör nyelvészeti és logikai megközelítéseinek szembeállítás és értékelése volt, különös tekintettel az elméleti eredmények gyakorlati alkalmazására. A tanácskozásnak 1 finn, 2 csehszlovák, 3 NDK-beli, 3 svéd, 1 holland, 3 NSZK-beli, 3 amerikai és 12 magyar résztvevője volt.

A kérdések és válaszok problémakörének közvetlen összekapcsolása az értekezlet címében természetesen nem volt véletlen. Meglehetősen kézenfekvő — és az utóbbi évek kutatásaiban középponti szerephez jutó — az a feltevés, hogy sem a szorosan vett kérdő mondatokat, sem az esetleg más nyelvtani formát öltő, de kérdésként működő megnyilatkozásokat nem célszerű önmagukban vizsgálni; sokkal gyümölcsözőbb az, ha a reájuk adható (grammatikailag lehetséges, ill. a beszédhelyzet szempontjából értelmes) válaszokkal együtt teszik őket vizsgálat tárgyává. A tanácskozási résztvevői is ezt a közös álláspontot foglalták el — természetesen, ki-ki a maga kutatási területe szerint súlyozva az egyes tényezők jelentőségét. Az előadások nagyobb része az információ-szerző dialógusokkal foglalkozott.

Ez a háttér érthetővé teszi, hogy a lehetséges logikai megközelítések közül Jaakko Hintikka az ún. episztémikus logikát (a „tudás logikáját”) választotta leírási keretül. Ő a *Ki ölte meg Julius Caesart?* az *Idézd elő, hogy tudjam, ki ölte meg J. C.-t* formában elemzi (ebből egyébként látszik, hogy elemzésében